

Sudan'da Geçiş Süreci ve İslami Hareketin Geleceği

Hayri Ömer

[Bu yazının Arapça orijinal versiyonu Al Sharq Forum'un web sayfasında mevcuttur]

Özet: Sudan Eski Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in iktidardan uzaklaştırılmasının ardından Sudan'da İslami hareketin geleceği konusunda tartışmaların fitili ateşlendi. Bu noktada Müslüman Kardeşler'den neşet eden hareketlerin, Özgürlük ve Değişim Bildirgesi Koalisyonu gibi geçiş sürecinde etkili güçlerin ve ayrıca Askeri Geçiş Konseyi'nin örgütsel gidişatını ele almak önemli. İslami hareketin geleceğinin temelde geçiş sürecinin gidişatına, özelde ise asker-sivil ilişkilerinin formülasyonuna bağlı olduğu ileri sürülebilir. Zaten mevcut tartışmalar geçiş süreci düzenlemeleri ve eski rejimle baş etme siyasetleri etrafında dönmekte olup temel meydan okumanın, siyasi katılım noktasında İslamcı bileşenleri yeni sisteme entegre etme ve dışlama politikasının nereye varacağına saklı olduğu görülebilir.

İslami Harekette Yapısal Gelişmeler

1950'lerden 1960'ların sonuna kadar Sudan'daki İslami hareket birçok fikri ve örgütsel gelişmeye şahit oldu ve bu süreçte Müslüman Kardeşler'in görünen yüzü olarak "İslami Misak Cephesi"nin kuruluşu gerçekleşti. Hareket içindeki modernleşme çabalarına rağmen henüz yeni doğmuş devlette yaşanan siyasi değişimleri takip edemedi.¹ Bu nedenle 1970'lerin ortalarında İslami Misak Cephesi yeni bir örgütsel modernleşme yaşadı ve İslami Cephe kurularak adem-i merkezîyetçi bir yapıya büründü. Bu yapı da -hareketi geliştirmeye dönük tamamlayıcı fonksiyonlar mahiyetinde- daveti yaymak, kadın ve iktisat alanlarında çeşitli faaliyetlerin ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Hareket, çoğulculuğu kabul ettiğini ve iktidara gelişinin ve "muktedir oluşu"nın diğer partileri ve hareketleri ortadan kaldırma pahasına gerçekleşmeyeceğini ilan ederek "çoğulcu bir iktidar" formülünü benimsedi; bu da rekabetçiliği kabul ettiği anlamına geliyordu.²

[1969-1985 arasında Sudan Devlet Başkanlığını yürüten Albay] Cafer en-Numeyri'nin iktidarı sırasında 1976'dan 1980'lerin ortasına kadar Cephe, gerek Ümmet ve Demokratik Birlik gibi geleneksel gerekse modern tarzda siyasi partilerin yokluğunda faaliyet gösterdi. Bu da mevcut boşluğu doldurma ve hem sokakta hem de kurumlar içinde yayılma fırsatını verdiği gibi, geniş bir popüler akım yaratarak toplumsal tabanını genişletmesini ve ayrıca İslami sembollerden birçoğunun ortaya çıkışını da kolaylaştırdı. Böylelikle İslami Misak Cephesi 1985 Nisan'ındaki ayaklanmada etkili güçlerden biri oldu. Genel olarak örgütsel adem-i merkezîyetçiliği, hem hareketin toplumsal alanda yayılmasına hem de devlet ile ordunun içine sızmasına yardım etti.³ Bu sayede Numeyri düşerken Cephe yeni değişimler için hazır vaziyetteydi ve 1986-1989 yıllarındaki üçüncü demokratikleşme aşamasında devreye giren en hızlı taraf oldu. Milli İslami Cephe'nin ortaya çıkışı İslami hareketin en son aşaması olarak görüldü ve Müslüman Kardeşler'in siyasi veya davetçi yüzü sayılmayıp tüm fonksiyonlarını kendi başına icra eden bir yapı addedildi.⁴

Kurtuluş Devrimi olarak bilinen sürecin ardından 1990'ların başlarında Hasan et-Turabi, bir kez daha Sudan'da Müslüman Kardeşler hareketini modernleştirme sürecine başladı ve yeni aşamaya uyumlu kılmak için onu cemaat halinden cemiyete/topluma ve davet formundan devlete dönüştürmeye çalıştı. Ancak izlenen siyasetlerdeki aleni çelişkiler neticesinde İslami hareket içinde ardı ardına yaşanan bölünmeler yüzünden arzu edilen

sonuçları alamadığı gibi, hareket iç ve dış kısıtlamalarla da karşı karşıya kaldı. Bu şartlar altında Sudan'da siyasi değişim için istikrarlı bir örnek kuramayıp siyasi ve askeri çatışmalara girdi; ülkede yaşanan milli birlik ve bütünlük kriziyle baş etmede başarısızlığa uğradı.⁵

Bütün bu faktörler İslami hareket içinde birçok bölünmeye yol açarken özellikle iki ana eğilim öne çıktı:

1. Sadık Abdülmecid'in temsil ettiği geleneksel ekol, modernleşme programlarını reddederek Müslüman Kardeşler'in mirasını yeterli ve uygun gördü. Destekçileri de Müslüman Kardeşler'in uluslararası teşkilatıyla ilişkisini zayıflatması nedeniyle modernleşme sürecine karşı temkinli ve mesafeliydi.
2. İkinci eğilim zahiri Selefi ekollere en yakını olup çağdaş meydan okumalara karşı koymaya çalışan yeni fıkhi içtihatlardan hiç haz etmiyordu.

Dahası, siyasi baskılar neticesinde başka gruplar da ortaya çıktı. Misak Cephesi'nin oluşumu 1960'lardaki siyasi açılım aşamasıyla uyumluydu; ancak daha sonra ortaya çıkan siyasi kısıtlamalar Cephenin dağılıp bölünmesine yol açtı.⁶

İslami Hareketin Partileri

1980'lerin başında Milli İslami Cephe'nin şahit olduğu dönüşümlerin Müslüman Kardeşler'den kopuşu şekillendirdiği söylenebilir. 1985 ayaklanmasından sonra Cephe, Müslüman Kardeşler'in uluslararası

teşkilatından tamamen koptu. 1989 askeri darbesinden sonraki olaylar, bilhassa Hasan et-Turabi ile Ömer el-Beşir arasındaki kavga, Sudan'da siyasal İslam'ın arka planını teşkil eden iki ana grubun belirginleşmesine yol açtı: İslami Hareket/Milli Kongre ile Genel Halk Kongresi ve ayrıca İslami hareket içindeki zayıf bileşen olan Müslüman Kardeşler cemaati.⁷

1- Sudan İslami Hareketi/Milli Kongre Partisi:

Milli İslami Cephe'nin feshinin ardından Sudan Milli Kongre Partisi 1998'de kuruldu ve Turabi'nin devlet başkanının yetkilerini sınırlayan kanunlar çıkarmaya kalkışması üzerine 1999'da Beşir ile Turabi arasında ihtilaflar alevlendi. Bu kriz üzerine bölünme gerçekleşti. Ömer el-Beşir'in hükümetini destekleyen ve Milli Kongre Partisi'yle bağlarını sürdüren İslamcılardan oluşan Sudan İslami Hareketi kuruldu. Sudan Devlet Başkan Yardımcısı Ali Osman Taha genel sekreterlik görevini iki dönem sürdürdü; ardından ez-Zübeyr el-Hasan bu göreve geldi. Milli Kongre'nin toplumsal tabanının bir parçasını oluşturuyor.⁸

Milli Kongre'nin kurulmasından itibaren İşçiler Birliği, Çiftçiler Birliği, Avukatlar Barosu gibi belli başlı örgütleri ve birlikleri kontrol etmeye yönelmesiyle totaliter özellikleri ortaya çıktı. Parti muhafazakâr ideolojiyi benimsedi; 2000 yılında yapılan ilk seçimlerde 360 sandalyeli mecliste 355 milletvekilliğini elde etti.⁹ Ama 2013'te yönetim, Gazi Selahaddin'in

siyasi reform yapma zarureti, Beşir'in bir kez daha aday olmaması ve siyasi rekabet ortamını hazırlama tekliflerini kabul etmediğinde bir bölünme yaşandı. Bu tekliflerin akabinde Gazi Selahaddin ve destekçileri Milli Kongre Partisi'nden ve İslami Hareket'ten kovuldu ve bunun üzerine Şimdi Reform hareketini kurmaya yöneldiler.¹⁰

2- Genel Halk Kongresi:

İslamcıların diğer kısmı, İslami hareketin tarihi meşruiyetinin devamlılığını temsil ettiğini düşündükleri Dr. Turabi'nin etrafında toplandı; ancak Ömer el-Beşir hükümeti bu hareketi kuşattı. Oysa İslami hareket, büyük ölçüde, muazzam bir uluslararası ve bölgesel ilişkiler ağına sahip Turabi'nin liderlik özelliklerine dayanmıştı.¹¹

Hasan et-Turabi 2001'de Halk Kongresi Partisi'ni alelacele kurdu ve parti 2017'ye kadar muhalefet sıralarında olmaya devam etti. Ancak parti, Turabi'nin vefatının ardından, ulusal uzlaşî hükümetine katılmayı kabul etti ve bu sayede milli meclise ve yerel yasama organlarına üyeliğin yanı sıra, birçok bakanlığa ve cumhurbaşkanı yardımcılığı makamına ortak oldu. Ancak şu an siyasi değişim durumuna yaklaşmaya çalışıyor ve yönetici elit ile -parti çerçevesi dışında siyasi entegrasyona meyleden- gençler arasında farklı nesilsel cereyanlara tanıklık ediyor.

Özgürlük ve Değişim Koalisyonu'nun Örgütsel Çerçevesi

Özgürlük ve Değişim Koalisyonu'nun ilk açıklaması, 2019 Ocak'ında dört ana gücün himaye ve desteğiyle yayımlandı: Sudan Meslek Grupları Birliği, Milli Birlik Güçleri, Nida Sudan İttifakı ve Muhalif Federal Birlik'in yanı sıra Sudan Kongre Partisi. Açıklamada Beşir'in devrilmesini, adil ve kapsamlı bir barışın gerçekleşmesini ve dört seneliğine geçiş hükümeti kurulmasını açık açık talep eden bir madde vardı ve bunlar, koalisyon üyelerinin asgari talepleriydi. Bu yüzden Özgürlük ve Değişim Koalisyonu, Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in görevden azlinin ardından Sudan ordusunun ülkeyi iki yıllığına yönetecek bir askeri konsey kurulacağına dair bildirisini reddetti ve geçiş konseyinin sivil idareye bırakılması konusunda ısrarcı oldu. Özgürlük ve Değişim Koalisyonu'nun modernliğinden bağımsız olarak, koalisyon şemsiyesi altında toplanan gruplar kendi içlerinde birçok tezatla malul görünüyor; belki de bunlardan en önemlisi, örgütsel kırılma ve geçiş süreci ilerledikçe parçalanma ihtimalinin artması.

1- Sudan Meslek Grupları Birliği: Birlik, meslek sendikaları arasında bir koordinasyon biçimi olup siyasi partiye dönüşmeye çalışmıyor; dolayısıyla farklı siyasi parti mensuplarını bünyesinde barındırıyor. 2012'de kurulan kadın üniversite öğretim üyelerinin gayriresmi sendikasının bir uzantısı sayılan bu birlik, daha sonra 2016'da sekiz sendikayı bünyesine alacak şekilde gelişti. Muhalefet

partilerinin benimsemesi için iktisadi ve siyasi fikirler sunmaya çalışıyor.

2- Milli Birlik Güçleri: Bu koalisyon, 2009 sonlarında kurulmuş olup ülkenin 4 büyük partisi -yani (Milli Ümmet Partisi'nden kopan) Ümmet Partisi, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi-Kuzey, Halk Kongresi ve Komünist Parti- başta olmak üzere toplamda 17 partiden oluşuyor. Söz konusu partilerin ideolojik temayüllerindeki farklılıklar dikkate alındığında siyasi değişimlerle birlikte dağılabilecek zayıf bir koalisyon olarak sınıflandırılabilir.

3- Nida Sudan İttifakı: Bu ittifak 2014 Aralık'ında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da kuruldu. Ümmet Partisi ve Komünist Parti'nin yanı sıra ittifak içinde şu gruplar yer alıyor: Sudan Kurtuluş Hareketi, Adalet ve Eşitlik Hareketi, Baas Partisi, Nasırcı Parti.

4- Muhalif Federal Birlik: Ocak 2018'de kurulmuş olup geleneksel ve modernist gruplar arasında bölünmüş federal partilerin bir birliği niteliğinde.

5- Sudan Kongre Partisi:¹² Tıpkı milliyetçi partiler gibi, bu da toplumu değiştirmek için siyasi çalışmalarının temeli olarak Sudan Devrim Projesini benimsiyor. Kuruluşundan beri bir muhalefet partisi olup Beşir rejiminin yürüttüğü milli diyaloglara katılmayı hep reddetti ve bu yüzden parti Eski Genel Başkanı İbrahim Abdurrahman birkaç kez tutuklandı. Sudan Kongre Partisi, yaşanan son siyasi hareketlilik içinde yer alan ana partilerden biri olarak ortaya çıktı;

hükümet karşıtı gösterilere desteğini ilan etti ve siyasi söylemine devrimci değişim eğilimi damgasını vurdu. Partinin asıl önemi, bağımsızlar ile gençlik hareketinin şemsiye örgütü olarak kendini sunması ve dolayısıyla siyasi düzenin İslamcılar olmadan kurulması talebinde yatmaktaydı. Mevcut isyan boyunca Kongre Partisi, medyada yapılan halk hareketliliğiyle ilgili haberlerde en görünür olan gruptu.

Askeri Konsey

Askeri Geçiş Konseyi, kendisini siyasi hareketliliği tamamlayıcı bir rolde görüyor ve Sudan siyasetindeki çeşitliliği kapsayıcı bir vizyon ortaya koymaya çalışıyor. Bu yüzden Konsey, siyaseten herhangi bir tarafı dışlamaya başvurmayacağını ilan etti ve bu çerçevede geçiş süreci vizyonları için siyasi güçlerle diyaloglara girdi.

Geçiş sürecinin idaresine ilişkin olarak, tarafların vizyonlarının birbirine yakınlaştığı konular, Askeri Geçiş Konseyi ile sivil yönetim arasında tamamlayıcı roller etrafında dönerken; bu rollerin niteliği ve birbiriyle çakışması ile geçiş döneminin süresi ise ihtilaf noktasını teşkil ediyor. Siyasi güçlerin teklifleri bu sürecin dört seneye uzatılmasına kadar varırken, ordu ise en fazla iki seneyi savunuyor ve bu süreçte yahut sonrasında bir uzlaşma hükümeti veya seçilmiş hükümet kurulmasından yana.

Ayrıca geçiş sürecinde ordu, polis ve güvenlik aygıtlarının yeniden yapılandırılması özel önem arz ediyor; öyle ki -Askeri Konsey başkanına göre- uzun zamandır "keyfi

ihtiraslar"a göre şekillendirilmiş birçok güvenlik kurumu bulunuyor. Dolayısıyla Askeri Geçiş Konseyi, vatandaşların özgürlüklerini garanti altına alacak şekilde ülkedeki güvenlik sistemini değiştirmeyi hedeflediğini açıkladı. Mevcut göstergelerin ortaya koyduğu üzere, yeniden yapılandırma eğilimleri, ileride -daha genç neslin önünü açabilecek şekilde- en üst düzey subayları kızığa çekip emekli etmek suretiyle İslami Hareket/Milli Kongre'nin mirasını devlet kurumlarından uzaklaştırmaya doğru gidecek. Ancak hiç şüphesiz en önemlisi, bunun güvenlik politikasında İslami Hareket/Milli Kongre'nin nüfuzunu zayıflatacak olması.¹³

Siyasal İslam'ın Geleceği

30 yıldır İslami hareket iktisadi, askeri ve toplumsal alanda devletin kritik noktalarına sızabildi. İslami Kurtuluş Cephesi'nin [1989'daki] askeri darbesinden sonra Sudan'ın ilk anayasası 1998'de yürürlüğe girdi ve bu süre boyunca Cephe, parti çoğulculuğunu kabul etmedi. [Hükümet ile güneydeki isyancı Sudan Halkın Kurtuluş Hareketi arasında] Barış anlaşmasının imzalanmasının ardından bazı demokratik ilkeleri garanti altına alan 2005 Anayasası yayımlandı. Ancak yeni anayasa, bireysel ve genel özgürlüklerin ihlalini durdurmayı veya devlet müesseselerinde Kurtuluş Cephesi'nin hegemonyasını sınırlandırmayı içermediği gibi, Milli Kongre üyeleri muhalifleri bastırmakta kullanılan birçok imtiyazı elde etti.¹⁴

Fikri açıdan İslami hareket bir milli kimlik çerçevesi ortaya koyamadı; iktidarı boyunca

kuzeydeki Arap kimliği ile güneydeki Afrika kimliği arasında keskin bir bölünmeye yaşandı. Bu bölünmenin akabinde İslamcılar ile diğer siyasi güçler arasında siyasi bir kutuplaşma meydana gelirken entelektüel elitin rolü geriledi ve liderlik olgusunda yetersizlik baş gösterdi. Özetle İslami hareketin kendi kendini aşındırma hâli yaşadığı söylenebilir.¹⁵ Hâlihazırda İslami hareket, Beşir ve Turabi sonrası meydan okumalarla yüzleşmeye başladı. Bir zamanlar Beşir devlet gücünü ve otoritesini sağlayıcı bir işlev görürken Turabi de fikri ve örgütsel dayanağı teşkil ediyordu. Dolayısıyla şu an söz konusu güç ve kabiliyetlerin yokluğu, -gelecekte rekabet gücünü zayıflatacak şekilde- İslami hareketin imkânlarında büyük bir eksikliğe işaret ediyor.¹⁶

Milli Kongre'nin siyasi, askeri ve iktisadi gücün kaynaklarından uzaklaştırılması ve tecridi, İslamcılarının gerileme ihtimalinin artmasında tek faktör değil. Son dönemde İslami Hareket/Milli Kongre'nin etkinliğinin gerilemesine bilfiil yol açmış başka faktörler de var. Bunların başında liderlik özelliği geliyor; ez-Zübeyr el-Hasan'ın [parti genel sekreterliği] tecrübesi, İslami hareketin etkinliğinin gerilemesinde ve üyeliğin düşüşünde temel faktörlerden biri olarak görünüyor. Nitekim o, [selefleri] Hasan et-Turabi veya Ali Osman gibi liderlik sıfatlarına sahip değil. İkinci faktör, İslamcılarının veya Müslüman Kardeşler'in farklı kanatlarının çatışmalarıyla bağlantılı; bunların en önemlisi ise Beşir ile Turabi arasında yaşanan çatışma olup bazı aşamalarında her iki tarafın da kaybettiği sıfır toplamı bir oyun niteliği kazandı. Üçüncü faktör ise,

bilhassa Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ve devrilmesi sonrası, siyasi İslam karşıtı uluslararası ve bölgesel şartlarla alakalı; bu durum dikkatleri, diğer İslamcı gruplara sınırlamalar konması ve kontrol altına alınmasına çevirdi ve genel olarak Müslüman Kardeşler cemaatinden neşet eden partilerin rekabet gücünü asgari düzeye düşürdü.¹⁷

Diğer taraftan siyasi yapıya bakıldığında, Sudan'ın, (geleneksel ve modern) siyasi partilerinin gerek zayıflık ve parçalanmışlık gerekse canlılık ve siyasi kapasiteden yoksunluk bakımından [İslami hareketlerle] benzer bir durumda olduğu görülebilir. Askeri Konsey'e gelince, geçiş sürecini başarmasının önündeki meydan okumalar, askeri ve güvenlik birimlerini yeniden yapılandırma ve orduya yeniden entegre etme becerisinde saklı olacak.

Referanslar

- 1- Hamidi, Muhammad al-Hashimi. The Making of an Islamic Political Leader: Conversations with Hasan Al-Turabi. (Boulder, Colo. :Westview Press, 1998), s. 22-26.
 - 2- A.g.e., s.30-32.
 - 3- A.g.e., s.38-39.
 - 4- A.g.e., s.39-44.
 - 5- W. J. Berridge, Hasan al-Turabi: Islamist Politics and Democracy in Sudan (New York: Cambridge University Press, 2017), s.275.
 - 6- Conversations with Hasan Al-Turabi, op. Cit., s. 36.
 - 7- Hassan Makki. "The Arab Spring and the Future of Islamists in Sudan". Center for Strategic Fikr Center for Studies. 17 Kasım 2014.
<https://fikercenter.com/en/studies/the-arab-spring-and-the-future-of-islamists-in-sudan>
 - 8- Milli Kongre Partisi, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2014/2/16/حزب-المؤتمر-الوطني-السوداني>
 - 9- A.g.e.
 - 10- Hassan Makki, op. Cit., s. 4-5.
 - 11- A.g.e., s.3.
- Ayrıca bkz. Harry Verhoeven, Water, Civilisation and Power in Sudan: The Political Economy of Military-Islamist State (New York: Cambridge University Press, 2015), s.100.
- 12- 1986 yılı başında Milli Kongre Partisi adıyla kuruldu; ancak hükümet de benzer bir isimle (Milli Kongre) başka bir parti kurdu. İlk kurulan partinin yürüttüğü hukuki mücadele herhangi bir sonuca ulaşmadığından 2005 yılında Bağımsız Hareket Partisi'yle birleşmesinin ardından Sudan Kongre Partisi olarak ismini değiştirdi.
 - 13- Askeri Konsey Başkanı Abdülfettah el-Burhan ile röportaj, Sudan televizyonu, 21 Nisan 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=CsEaQ78kaCo>.
 - 14- Arap Araştırma ve Siyaset Çalışmaları Merkezi, "İslamcılar ve Demokratik Yönetişim Konferansı: Tecrübeler ve Eğilimler" (Doha, 2012), s. 12-13.
 - 15- Harry Verhoeven, s.98.
 - 16- Hassan Makki, op. Cit., s.6.
 - 17- A.g.e., s. 3-4.

YAZAR HAKKINDA

Dr. Öğretim Üyesi Hayri Ömer, Sakarya Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi dersleri veren bir öğretim üyesidir. Kahire Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünden yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. Journal of Middle Eastern Studies, Siyasat Arabiya, Rouya Turkiyyah ve ORDAF gibi mecralarda araştırma ve analizleri yayımlandı.

ALSHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum; amacı, Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için tarafsız araştırmalar yapıp buna dönük uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözetken araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

الشرق
منشور
ALSHARQ FORUM